

Káli Csaba:

Nagykanizsa 1945-ben (április 1 – november 4.)

A második világháború Nagykanizsát érintő hadieseményei, a nem túl jelentős károkat okozó angolszász bombázásokon túl, a szovjetek 1945. március 16-án, Bécs elfoglalására indított támadó hadműveleteihez fűződtek. A 3. Ukrán Front bal szárnyának csapatai – az 57. szovjet és az 1. bolgár hadsereg – azt a feladatot kapták, hogy áttörve a Balaton és a Dráva folyó között kiépített Margit-vonalat, zúzzák szét a 2. német páncélos hadsereget és legkésőbb április 5–7-re vegyék birtokukba a dél-zalai várost. A frontnak ezen a szakaszán március 29-én kezdődött a szovjetek támadása.¹ A megelőző napokban a németek komoly erődítési munkálatokat végeztek, lövészárkokat, bunkereket építettek, harcokci-akadályokat, aknazárakat telepítettek a város utcáin. Végül ostromra mégsem került sor, mivel a német hadsereg, a bekerítéstől tartva elhagyta Nagykanizsát és a Principális-csatorna mögé – a Dorottya-vonalba – vonult vissza. Ezt megelőzően azonban, lassítandó a szovjet csapatok előrenyomulását, március 31-én több helyütt megrongálták a vasútvonalakat, felrobbantották a hidakat, a postahivatalt, néhány raktárt, illetve ipari létesítményt. Ekkor égett le a városháza is.²

A szovjet és bolgár katonák másnap reggel, április 1-jén (húsvét vasárnapján) foglalták el gyakorlatilag harc nélkül a várost, amely azonban nem mentesült, főként a kölcsönös ágyúzások miatt, a további anyagi károsodástól. Nagykanizsán, egy a háborút megelőző felmérés szerint 3285 lakóépületet, 103 ipari, 368 mezőgazdasági, 116 kereskedelmi, 16 raktár, 43 kulturális és közoktatási, 9 közlekedési, valamint 21 közigazgatási célokat szolgáló épületet tartottak nyilván.³ A főispánnak tett jelentés szerint – a már említett rombolásokon túlmenően – megsérült a vasútiak mellett az összes közúti híd, a méntelep épülete és a pályaudvari fűtőház. Az ipartelepek közül erős rongálódást szenvedett a Dunántúli Szeszfinomító Rt., a Sörgyár és egy gépjávitó üzem, valamint a Dohányraktár és a Mezőgazdasági Közraktár. Találatot kapott a kiskanizsai római katolikus templom és a temetőben is károk keletkeztek. Ezen kívül, a jelentés szerint leégett két emeletes irodaház és üzletház, 45 lakóház teljesen romba dőlt, 90 pedig erősebben megrongálódott. 32 gazdasági és egyéb épület szintén részben vagy egészben megsemmisült.⁴ Az utóbbi kategóriába soroltak közül – a város tulajdonát képező – kórházi épületgyűttesben keletkeztek a legnagyobb

károk.⁵ Mindezek alapján, országos viszonylatban – a magyar városok károsodási rangsorában – Nagykanizsa a kevésbé sérültek közé tartozva, a 29. helyet foglalta el.⁶

Arányaiban jóval nagyobbak voltak a város lakosságát érintő veszteségek. Az utolsó hivatalos – 1941-es – országos népszámlálás adatai szerint, Nagykanizsán 30.792 ember élt. Ugyanitt egy 1945 tavaszán elrendelt gyorsfelmérés a városban mindössze 21.738 lakost talált.⁷ A jelzett forrásban a megyeszékhely és a járáások adatainál az 1941. és 1945. esztendő közti különbség általában 5–10%-os, a nagykanizsaihoz mérhető óriási fogyatkozás sehol sem fordul elő. Pontosan nem lehet tudni mi ennek az oka, ami a nagy létszámú helyi zsidóság majdnem teljes elpusztításával⁸ sem magyarázható.⁹

A szovjet csapatok, bevonulásuk után – a nyomukban érkező baloldali pártszervezőkkel egyetemben – rögtön megpróbálták kapcsolatot teremteni azokkal a személyekkel, akik az új hatalom kiépítésében segítségükre lehettek.¹⁰ Április 3-án érkezett a városba Rosenberg Jenő az MKP és Windisch Dénes – mindkettő nagykanizsai illetőségűek – az SZDP megbízólevelével. Előbbi már a német megszállás előtt – a harcok alatt is itt tartózkodó – Hackler Jánossal együtt, a kanizsai SZDP-szervezet aktív tagja volt.¹¹ Az új helyi vezetők, így többek között a leendő polgármester (Windisch Dénes) és a Nemzeti Bizottság elnökének (Hackler János) kiválasztása minden bizonnyal már előzőleg, a párközpontban megtörtént, amit a megbízólevelek léte is erősít. Azonban bármennyire is autonóm egyéniségek voltak ők, vagy legalábbis törekedtek erre, a tényleges hatalom a megszálló Vörös Hadsereg kezében volt. Ehhez az állapothoz a város újdonsült vezetői maximálisan igazodni kényszerültek.

A hatalmi hierarchiában a szovjet városparancsnokság után a következő fokozatot, jogalapját adva a későbbi összes új szervezetnek, a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság testesítette meg, amely április 5-én az MKP Csengery utcai helyiségében alakult meg. Tagjai lettek a már korábban megszületett MKP és SZDP 4–4, a szakszervezetek 3 képviselője és 4 „pártonkívüli”.¹² A szovjet katonai parancsnokság által jóváhagyott összetételű bizottság élére az előzetes terveknek megfelelően, az SZDP-s Hackler Jánost választották. Ennek ellenére a szervezet munkájában – dacára annak, hogy az ugyan-

ekkor megválasztott polgármester, Windisch Dénes szintén az SZDP tagja volt – vitathatatlanul az MKP ideológiája és programja érvényesült. Az alakuló ülésen a két legfontosabb tisztségviselő mellett a „tisztkar” többi tagját is megválasztották, így az alelnök Rosenberg Jenő (MKP), titkár pedig Gáspár József (MKP) lett. A Nemzeti Bizottság az e téren tapasztalható országos trendhez igazodva, a születő új rendszerben önmagát egyedüli legitim hatalmi szervvé nyilvánítva, jogot formált a város más fontos hivatali tisztségeit betöltő személyek kinevezésére is. Ez a lépés valójában az önmagára utaltságból eredő szükségszerűség volt, hiszen a közlekedési és távközlési nehézségek miatt a külvilággal alig volt kapcsolata. Utasításokat a helyi szovjet parancsnokságon kívül az első napokban sehonnán sem kaphatott és nem is nagyon várhatott, sem a még rendezetlen állapotokat mutató megveszékelyhelyről, sem pedig Budapestről. Így – szintén még az első ülésen – a Nemzeti Bizottság nevezte ki a nagykanizsai járás főszolgabíróját, a – későbbiekben a politikai osztálya révén kulcsfontosságúvá fejlődő – városi rendőrkapitányság vezetőjét és a sajtófőnököt, valamint ezek helyetteseit.

Az új városvezetés első, legfontosabb teendői közé tartozott a közegészségügy és közlekedés helyzetének áttekintése. Ennek keretében elrendelték a raktárakban lévő élelmiszerek lefoglalását, a teljesen nincstelenné váltak – mint például a városban tartózkodó menekültek – részére népkonyhát állítottak fel. A visszatérő deportáltak elhelyezéséről, az április 7-én már működő érdekképviselői szervükkel – a Szirtes István vezette – zsidó tanáccsal egyetemben, úgyszintén gondoskodtak.¹³ Ezen kívül rövid idő alatt működőképessé tették a nélkülözhetetlen villamoshálózatot és a vízvezeték-rendszert. A lakosság körében változatlanul problémát jelentettek és nagy félelmet keltettek a megszálló katonák túlkapásai, az erőszakoskodások, lopások és rablások, valamint a rekvirálások.¹⁴ A személyi és vagyonbiztonság végletes megromlását a magyar rendőrség – a szovjet katonákkal szemben – nem tudta érdemben megakadályozni, csupán annyit tudtak elérni, hogy közös járőröket állítottak fel, amelyek a rendet és az éjszakai kijárási tilalom betartását ellenőrizték. Az első napok szabadrablásai után valamelyest javult ugyan a közbiztonság, de ez az év egésze során súlyos, akut probléma maradt.

A szovjet haderő érdekében, annak parancsára a lakosságnak különböző romeltakarítási és újjáépítést célzó közmunkát kellett végezni, amelyet a Nemzeti Bizottság közreműködésével hajtottak végre. A legtöbb embert – foglalkozásra való tekintet nélkül – a vasútvonalak helyreállítására rendelték ki. Egyik szakaszt április 10-re sikerült az újudvari olajtöltő állomásig rendbe hozni, de április 25-én már Fonyód és Murakeresztúr között is járhattak a szerelvények azzal a kizárólagos céllal, hogy a még harcoló szovjet alakulatoknak utánpótlást szállít-

sanak.¹⁵ Magyar vonatkozású személy- és teherszállításról egyelőre még hónapokig szó sem lehetett.

A társadalmi kapcsolatok újraélesztésének érdekében volt szükség a sajtó beindítására. A feltételek gyors megteremtése után, már április 7-én megszületett a Zala című napilap, amelyet kezdetben Soltész Imre, majd néhány nap elteltével (április 20-tól) Bencze Jenő szerkesztett.¹⁶ A lap névlegesen a Nemzeti Bizottság, valójában az abban túlsúllyal rendelkező kommunista párt eszmeiségét képviselte. Mindezek ellenére mégis azt mondhatjuk, összehasonlítva a később induló többi pártlappal, hogy a Zala a koalíciós évek legjobban szerkesztett és a legjobb híranyaggal rendelkező újságja volt.

A gazdasági élet konszolidálódásához, a már említett közellátási feladatok végzésén túl, szükség volt a város korábbi életét alapvetően meghatározó kereskedelem újjászervezésére is. Ezt nagyon megnehezítette a rendkívüli helyzet szülte piackényszer, az áraknak a Nemzeti Bizottság általi mesterséges szinten tartása,¹⁷ mely intézkedések a kereskedők és termelők ellenérdekeltsége miatt eleve nem bizonyulhattak hatékonyak, illetve végrehajthatóak. Ehhez járult a kellő mennyiségű és minőségű áru valamint a fizetőképes kereslet hiánya és az infláció amelyek együttes hatásukban szinte lehetlenné tették a normális piaci viszonyok kialakulását. Ehelyett a beszolgáltatás és lefoglalás előli árurejtegetés, a kötött gazdálkodás, a jegyrendszer szabályainak kijátszása, a feketézés, valutázás, csempészség, nem egyszer a hivatali hatalommal való visszaélés volt napirenden. Az áru megszerzésének, kijárási szövevényes hálójában tág teret kaptak a párt és személyi kapcsolatok és ezzel együtt a korrupció. A hatalom, élén a rendőrséggel megpróbált ugyan beavatkozni ebbe az exlex állapotba, de a letartóztatások, internálások vagy az ezzel való pusztító fenyegetőzés – kellő végrehajtó apparátus híján – legtöbbször hatástalan maradt.

A közellátás és kereskedelem mellett, helyzetük rendezését kívánták az ipari üzemek is. Ezt leginkább a szovjetek „óhajtották”, mivel utánpótlásuk érdekében feltétlenül szükségük volt minden „hadrafogható” cégre, legelőször is a MAORT-ra. Az olajbányászat újraindításának céljából még április 3-án Nagykanizsára érkezett Papp Simon, a Szovjet Hadsereg Olajbizottsága néhány tisztjének kíséretében.¹⁸ A termelést – elsőként Lovászi-ban – már április 10-én sikerült beindítani, amelyet a romok eltakarítása és a károk egy részének helyreállítása után a többi olajmező is követett.¹⁹

Az alapvető gazdasági problémák orvoslása – vagy annak kísérlete – után a Nemzeti Bizottság április 16-i ülésén fontos politikai ügyek kerültek terítékre. Ezek előterjesztője dr. Baron Pál²⁰ jogász volt, aki ekkor érkezett meg Budapestről és az ott tapasztaltak alapján jelölte ki a legfontosabb, azonnal végrehajtható feladatokat. Mindenek előtt szükséges volt a múlt rendszer

bűneinek feltárása és az elkövetők szigorú megbüntetése. E célból javasolta létrehozni – a kormányrendelet által az országban már több helyütt életre hívott – igazoló bizottságokat és a népbíróságot.²¹ Már a következő ülésen, április 18-án döntés született a leendő két igazoló bizottság tagjairól és a népbíróság vezetőiről, valamint ezen új szervek feladat- és hatásköréről.²² Annak ellenére, hogy április 21-én az igazoló bizottságok tagjai és elnökei letették a hivatali esküt, munkájukat nem kezdhették meg, mivel sem az ehhez szükséges technikai és személyi feltételek – megfelelő nyomtatványok, javadalmazás, kisegítő munkaerő, helyiség stb. – sem a magasabb közigazgatási szervek engedélye nem álltak rendelkezésre. Ráadásul közel egy hónapig tartó politikai alkudozás kezdődött – az eskü letétele ellenére – a bizottságok személyi összetételére vonatkozóan. Történt ugyanis, hogy a Nemzeti Bizottság – Baron Pál előterjesztésére – május 12-i ülésén hatályon kívül helyezte az április 20-i ez ügyben hozott határozatát, egyúttal átszervezte a két igazoló bizottságot.²³ Május 17-én B. Molnár József főispán a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által kirendelt, a hivatalok ellenőrzését végző szovjet őrnagy kíséretében Nagykanizsára látogatott, ahol engedélyezte az igazolások megkezdését.²⁴ A bizottsági tagok és elnökök ekkor szentesített névsora azonban ismételtelen eltért a május 12-i megállapodásban rögzítetektől.²⁵ A főispáni jóváhagyás után pár nappal (május 21-én) végre megkezdődhetett az érdemi munka a legfontosabb tisztségeket viselők leigazolásával.²⁶ Egy nyár közepén készült felmérés szerint, (július 24-ig bezárólag) az eltelt időszakban az I. számú igazoló bizottság összesen 613 személy ügyét tárgyalta le. Ezek közül mindössze ötöt ítélték állásvesztésre, közülük egyet adtak át a Nagykanizsai Népbíróságra, illetve kettőt személyt nyugdíjaztak. Ez idő alatt a II. számú igazoló bizottság nagyjából hasonló nagyságú munkát végzett, 682 igazolás alá vont személyből ötöt nyugdíjazásra, 11-et állásvesztésre ítélt, akik közül kettőt a népbíróság elé vezetett.²⁷ Mint látható nagyon kevesen akadtak fenn az igazolások rostáján, ami miatt az MKP többször rosszállását fejezte ki, sokkal szigorúbb elbánást követelve. Az eljárások elhúzódása hátráltatta a közigazgatás menetét, elbizonytalanította az ott dolgozókat, ezért mihamarább igyekeztek ezzel végezni. E célból a főispán mindkét zalai városban egy harmadik igazoló bizottság felállítását rendelte el 1945. július 30-án, tette ezt azért is, mert időközben az igazolandók köre is jelentősen bővült.²⁸

A népbíróság elé került ügyekben a vádat a népjogi képviselte, amelyet előbbivel együtt ugyancsak dr. Baron Pál javasolt felállítani – az idevonatkozó kormányrendelet alapján – a Nemzeti Bizottság április 16-i ülésén elmondott beszédében. Két nappal később a Nagykanizsai Népbíróság leendő elnökévé dr. Vargha László törvényszéki bírót, a népjogi vezetőjévé

pedig dr. Gáspár Zoltánt – ugyancsak a helyi törvényszék bíróját – nevezték ki.²⁹ A személyi kérdések Budapesten történt egyeztetése után³⁰ – némileg megváltozott felállásban³¹ – először május 19-én ült össze tárgyalni a grémium, hogy volt nyilas pártszolgálatosok ügyében hozzon ítéletet.³² Az ülést azonban elnapolták, ugyanis időközben megalakult a Független Kisgazdapárt kanizsai szervezete dr. Fülöp György ügyvéd vezetésével, amit a Nemzeti Bizottság május 18-i ülésén jelentettek be. A népbíróságok működését szabályozó rendelet szerint, abba minden engedélyezett és működő politikai párt delegálhatott képviselőt. Ez volt az oka annak, hogy amíg a szervezés alatt álló FKGP nem élhetett ezzel a jogával, a Nagykanizsai Népbíróság – a személyi összetételében várható változások miatt – nem akart érdemi munkát folytatni. A párt „törvényesítését” komplikálta, hogy a megalakulás tényét a Nemzeti Bizottság addig nem vette tudomásul, amíg az meg nem kapta a hivatalos alakulási jegyzőkönyvet.³³ Miután ez május 21-én megtörtént,³⁴ nem volt már semmi akadálya annak, hogy másnap a Katolikus Legényegylet nagytermében megszülessen, az első népbírósági ítélet.³⁵

Az igazoló bizottságok és a népbíróságok felállításával párhuzamosan zajlott az országban egy gazdaságilag és úgyszintén politikailag meghatározó jelentőségű esemény, a földosztás. Lebonyolítására mindenhol földigénylő bizottságok alakultak, amelyek az igények felmérése után a kiosztás megkezdésével, automatikusan földosztó bizottságokká alakultak át. Ezek munkáját volt hivatva összefogni és ellenőrizni a minden megyeszékhelyen életre hívott megyei földbirtokrendező tanács. Zala megyében a lassan alakuló zalaegerszegi mellett Nagykanizsán is létrehoztak egy „járásai földbirtokrendező tanácsot” dr. Hámori Zoltán törvényszéki bíró vezetésével.³⁶ E valójában törvénytörő határozat megszületésének okai nem egyértelműek. Gondolhatunk a két város között meglévő örökös rivalizálásra, de sokkal kézenfekvőbb az a magyarázat amit a Nemzeti Bizottság május 4-ei ülésének jegyzőkönyve ad, miszerint a tanácsot „az orosz katonai parancsnokság rendelkezése folytán” alakították meg.³⁷ Erre azonban a Nemzeti Bizottság önállóan is hajlandóságot mutathatott, hiszen több esetben előfordult – de különösen a földosztásnál volt ez így –, hogy annak intézkedései túlléptek a város közigazgatási határain. Fenti jegyzőkönyv (május 4.) tanúsága szerint „a földbirtokrendező tanács, felállítása kezdetén működését meg is kezdte, azt folytatja és ezáltal sikerült a földreform végrehajtásának zavartalanságát és helyességét biztosítani”. A Nemzeti Bizottság erre hivatkozva kérte a földművelésügyi minisztertől az e tárgyban már korábban eszközölt kinevezések és intézkedések jóváhagyását,³⁸ amit az május 9-én kelt levelében meg is tett.³⁹ Egy hónappal később (június 8-án) a miniszter a nagykanizsai szervezetet a Zala vármegyei Földbirtokrendező Tanács (II. számú) Tárgyaló Tanács

csává alakította át, függetlenséget és területi hatáskört biztosítva neki.⁴⁰

A földosztás gyakorlati végrehajtása érdekében még április 13-án a Földművelésügyi Minisztérium kiküldöttje Nagykanizsára érkezett és tájékoztatta az SZDP és MKP vezetőket a földreformról szóló rendeletről, valamint annak végrehajtási módjáról. Másnap ki is mentek elsőként Sormásra és Szepetnekre, ahol megkezdték a földosztást.⁴¹ A Nagykanizsai Földigénylő Bizottság működéséről első ízben április 22-én tudósítanak az iratok.⁴² A város határa kerekítve 12.928 kh volt, amelyből a szántó – ugyancsak kerekítve – 4166 kh-at, a kertek 924 kh-at, a rét 2559 kh-at, a szőlő 246 kh-at és a legelő 1673 kh-at, valamint az erdőterület 3357 kh-at tett ki.⁴³ Utóbbi csaknem teljes egészében, a legelő és rét pedig részben (a kettő összesen 5376 kh) a város tulajdonát képezte. Az erdőt teljesen kisajátította az állam, ami a város költségvetésében – a művelésből, fakitermelésből származó jövedelem elmaradása miatt – komoly egyensúlyhiányt idézett elő.⁴⁴ A tulajdonjog visszaszerzésére történtek ugyan kísérletek, de ezek eredménytelenek maradtak.⁴⁵ A Nagykanizsán jelentkező föld- és házhely igényeket maradéktalanul nem tudták kielégíteni. Mintegy 1000 kh-at lehetett a város területén felosztani, amelyből jórészt kiskanizsaiak, illetve a város északi és keleti külterületén élő napszámosok és cselédek részesültek, a törpebirtokosi kategóriánál nem nagyobb földterületre téve ez által szert.⁴⁶ A kérdés megoldatlansága a későbbi években is többször adott okot vitára és vádaskodásra.⁴⁷

Az eddig említett alapvetően politikai kérdéskörök mellett volt egy speciális várospolitikai is, amely már az új rendszer megszületésének első heteiben jelentkezett. A későbbi, koalíciós vitáktól terhes években is – jószerevel az egyetlen – olyan folyamatosan napirenden lévő téma volt ez, amelyben pártállásra való tekintet nélkül a városatyák és politikusok között teljes nézetazonosság uralkodott. Ez a kérdés Nagykanizsa jövőbeni közigazgatási státusza volt. A város ekkor az ország több településéhez hasonlóan a politikai változásokat igyekezett oly módon is kihasználni, hogy saját érdekeinek jobban megfelelt, magasabb közigazgatási beosztást nyerjen el. A megye székhelyének áthelyezését – a korábbi kategorikus elutasítások tapasztalataként – a városvezetés nem erőltette, helyette 1945 májusában a következőt kérte a belügyminisztertől: „Nagykanizsa megyei város, valamint a MAORT olajtelepeket magában foglaló nagykanizsai és letenyei járások, valamint Pusztaszentlászló község a megyei fennhatóság alól mentessék fel és ezen terület élére kormánybiztos állíttassék fel, aki a főispán jogkörét lenne hivatva gyakorolni”. A Nemzeti Bizottság e kormánybiztosi posztot Windisch Dénes polgármesterrel szerette volna betölteni.⁴⁸ A felterjesztők megerősítve látták szándékukat Erdei Ferenc 1945. június 10-én, Nagykanizsán elmondott beszéde alapján is,

amely felvetette az ország közigazgatásának – Nagykanizsa számára is kiemelkedést biztosító – átszervezését.⁴⁹ Az optimista várakozások közeljövőbeni valóra válását erősítette az a tény, hogy a május 2-án Farkas József vezetésével megalakuló megyei rendőr-főkapitányság⁵⁰ és a vármegyébe június 30-án megérkező, ide kinevezett iparügyi miniszteri biztos, Balassa Viktor egyaránt Nagykanizsát tette meg működése székhelyül.⁵¹

Utóbbi esemény jelentőségét növelte, hogy másnap, július 1-jén – a helyzet általános konszolidálódásával összhangban – a szovjet hadsereg visszaadta eredeti tulajdonosainak az összes, eddig közvetlen irányításuk alatt álló „hadi fontosságú” üzemet. Ezek a következők voltak: Dunántúli Szeszgyár Rt., OMTK Vajgyára, Hány János Rum- és Likörgyár, Városi Szeszfőzde, Sörgyár, Konzervgyár, Drávavölgyi Villamossági Rt., valamint a kámáncsi és újudvari szeszgyárak.⁵² A termelés folyamatossá tételét mindenütt nehezítette az alapanyagok, gépek, alkatrészek hiánya, az energiaellátás akadozása, a tőkeszegénység és a fizetőképes piacok megszűnése vagy a tulajdonos tisztázatlan holléte. A kötött gazdálkodás, a hitelélet benuhátrása a távolabbi jövőre nézve sem kecsegtetett sok jóval. Egy 1945 augusztusában keletkezett – a város összes gyárszerű üzemét érintő – összeírás alapján megállapítható, hogy a termelést esetlegesen gátló okok teljesen még ekkor sem szűntek meg.⁵³ Különösen az egyéni iparosokat sújtotta a hiánygazdaság, mivel a központi készletgazdálkodás miatt – a nagyobb és gazdaságilag fontosabbnak ítélt üzemekkel szemben – a kiutalások és kijárások szövevényében, legálisan nem igazán tudták érdekeiket érvényesíteni.

Nagyjából hasonló tüneteket mutatott ugyanebben az időben a város kereskedelmi hálózata is, amely a korábbi évtizedekben, tőkefelhalmozó képessége révén minden tekintetben komoly rangot vívott ki magának. A kereslet visszaesését mutatja az az augusztus 1-jével datálódó felmérés is, mely szerint az ekkor működő 123 bolt (1944. év hasonló adata 142) közül 43 volt a ruházati (1944-ben 78) és 29 a kifejezetten élelmiszer árúsító üzletek száma (1944: 2).⁵⁴

Mindezen jelenségek egy háború sújtotta, megszállt országban szinte „természetesnek” számítottak, de az idő előrehaladtával – az esetenként előforduló retrográd jelenségekkel együtt – a fokozatos konszolidáció lett a jellemző folyamat, mivel minden hatalmi tényezőnek végső soron ez volt az érdeke.

Így kerülhetett sor a Dunántúl városaiban június 24-én, köztük Nagykanizsán is, az ekkor még csak tisztántúli, Duna-Tisza közti és budapesti képviselőkkel rendelkező Ideiglenes Nemzetgyűlés kiegészítésére. Ezen a napon egy nagygyűlés keretében, ahol a pártok vezető politikusai, köztük Nagy Imre (MKP), Marosán György (SZDP), Sipos Gyula (NPP) szónokoltak, a pártközpon-tokbéli előzetes megegyezések alapján választatták meg

a képviselőket, helyesebben szentesítették a jelenlévőkkel az előzetesen szűkebb körben már meghozott döntést. Ily módon végül Matécz János (MKP), Baron Pál és Dombay János (SZDP), valamint Dene István (NPP) delegáltatott az ideiglenes törvényhozásba.⁵⁵

A parlamenti képviselők „kijelölése” után nem sokkal, újabb „kijelölés választás” történt Nagykanizsán. Július 8-án alakult meg az új városi képviselő-testület, amelynek összetételét – az e tárgyban kiadott rendelet következtében – a polgárok ismételten csak tudomásul vehették. A testületbe, a működő politikai pártok a Nemzeti Bizottság koordinálásával delegálhatták képviselőiket, akik pártonkénti, egymáshoz viszonyított számaránya hű tükre volt a Kommunista Párt túlhatalmának. A bizottság az MKP-nak, az SZDP-nek és az NPP-nek, valamint a szakszervezeteknek egyenként 17, míg a Független Kisgazdapártnak 8 helyet „engedélyezett”.⁵⁶ A képviselő-testületnek adott jogosítványok megnyirbálták ugyan a Nemzeti Bizottság mindenhatóságát, de hatalmi primátusát ekkor még nem veszélyeztették.

A politikai és gazdasági élet reorganizációja után éledhetek újjá a közélet olyan területei mint a művelődés, oktatás, kultúra, sport az egyetek és minden más, ami a civil szférával volt kapcsolatos. A politikai fordulat természetesen e téren is éreztette átformáló hatását. Az iskolai oktatás április 13-án valamennyi kanizsai iskolában megkezdődött, immáron „demokratikus szelvényben”.⁵⁷

A moziban megkezdődött a szovjet filmek vetítése – igaz ekkor még az amerikaiak és franciák mellett. A városban orosz és bolgár nyelvtanfolyamok indultak,⁵⁸ az egyetlen hírlap, a Zala is rendszeresen adott – elsősorban bolgár – nyelvleckéket. Május 18-án a Városi Színházban a Vörös Hadsereg megtartotta első „művészdelutánját”,⁵⁹ augusztus 12-én pedig megalakult a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság.⁶⁰ Rendszeressé váltak a magyar-szovjet, illetve magyar-bolgár labdarúgó mérkőzések, amelyek után a már áprilisban megnyílt Továris-eszpresszóban lehetett vigadni, vagy szomorodni az eredménytől függően.⁶¹

A város régebbi keletű katolikus és polgári egyesületei, körei elsősorban szociális téren igyekeztek bekapcsolódni a társadalom újjászervezésébe, de a feladat nagysága és egzisztenciális helyzetük ellehetetlenülése folytán, segítségnyújtásukkal nem tudtak gyökeres fordulatot elérni. A segítyezésben sikeresen vett részt az amerikai – főleg a deportálásból visszatérő zsidókat felkaroló – Joint helyi szervezete, amely már május elején működött.⁶² Később a Nemzetközi Vöröskereszt és az UNRRA is bekapcsolódott ebbe a munkába. A hazatérő hadifoglyok támogatására szeptember elején a társadalmi egyesületek bevonásával, külön szervezetet hoztak létre.⁶³

Az ősz vitathatatlannul legnagyobb politikai eseménye

a november 4-én megtartott nemzetgyűlési választás volt. A pártok kampányolása különösen októberben erősödött fel, de a megelőző hónapok történései, azok erős átpolitizálása is lényegében a felkészülést szolgálták egy későbbi megmérettetéshez. Erre a célra különösen az MKP-nak voltak eszközei, amelyeket egyáltalán nem restellt felhasználni népszerűségének növelésére. A sajtó irányítása, a nagygyűlések és a tömegeket mozgató – vagy csak mozgatni kívánó – rendezvények, mint például a július 15-én a szovjetek által kierőszakolt hősi emlékmű felavatása,⁶⁴ vagy az ellenfelek lejáratását szolgáló negatív propaganda mind, mind pozíciójának erősítését volt hivatott szolgálni.

A választási küzdelem október második felében érkezett a finisébe. Ekkor sorra érkeztek Nagykanizsára a különböző pártok vezető politikusai, akik gyűléseken ismertették programjukat és ajánlották a választópolgárok figyelmébe helyi jelöltjeiket. A „nagyok” közül elsőként október 14-én Rákosi Máttyás látogatott a dél-zalai városba és tartott programbeszédet.⁶⁵ Figyelemre méltó, hogy az újonnan kinevezett veszprémi püspök pár nappal később „bemutakozó” látogatást tett Kanizsán.⁶⁶ Október 21-én az NPP, az FKGP és az SZDP tartott pártnapot. A Nemzeti Parasztpárt szónoka Kovács Imre volt, a kisgazda programot Varga Béla ismertette, míg a szociáldemokraták népszerűségét Kéthly Anna próbálta meg növelni.⁶⁷ A lajstromos rendszerű választás miatt a pártok által választókerületenként (megyéenként) összeállított listákon az első helyet (helyeket) általában országos vezetőiknek tartották fenn, maximálisan túlbiztosítva a megválasztásukat. (A vezető személyek több választókerületben is élre kerültek.) A helyi jelöltek ennek megfelelően – kisebb esélyt kapva sikeres szereplésükre – hátrébb szorultak. A Nemzeti Parasztpárt megyei listájára Pócze Ferenc és Borvári József került fel Nagykanizsáról a 6., illetve a 8. helyre rangsorolva. A Magyar Kommunista Pártot dr. Kertai György és Horváth Lajos képviselte a városból a 4. és 16. helyen. A Független Kisgazdapárt listáján csak Magyar János (9. helyen), míg a szociáldemokratákén Dombay János (2.), Baron Pál (3.), Molnár György (16.) és Erős Ferenc (21.) neve szerepelt a nagykanizsai képviselőjelöltek közül.⁶⁸ Az összeíró biztosok a városban, a gyakorlatilag általános választójog alapján 15.523 főt nyilvánítottak választásra jogosultnak, akik közül 9075 volt a nő és csak 6448 a férfi.⁶⁹

A november 4-én megtartott választásokon a Független Kisgazdapárt – az országos eredményt meghaladva, de a megyeitől legalább annyival elmaradva – aratott győzelmet. A 14.549 érvényesen leadott szavazatból 9692 esett az FKGP listájára, ami 66,61%-nak felelt meg. Második helyen az SZDP végzett 3630 szavazattal (24,95%), utánuk messze leszakadva a Kommunista Párt 900 vokssal (6,18%), majd 326 szavazattal (2,24%) a Nemzeti Parasztpárt következett, utolsóként

pedig a – Nagykanizsán pártszervezettel sem rendelkező – Polgári Demokrata Párt végzett mindössze 53 szavazattal.⁷⁰ A választáson induló nagykanizsaiak közül

végül ketten, Magyar János (FKGP) és Dombay János (SZDP) kerültek be az új törvényhozásba.⁷¹

Jegyzetek:

- ¹ Magyarország felszabadítása. (Szerk. Száva Péter) Bp., 1980. 320–327. p.; Nagy Gábor: Zala megye felszabadulása. In: Tanulmányok Zala megyéről 1945–1970. Zalaegerszeg, 1970. 25–35. p.
- ² Kapiller Imre: Nagykanizsa, 1945 nagyhét. In: Nótárius. 1987/2–1988/1. (Szerk. Gyimesi Endre) Zalaegerszeg, 1988. 19–20. p.
- ³ Zala Megyei Levéltár (ZML.) Nagykanizsa város (v.) polgármesterének (polgm.) iratai (ir.) 13.861/1945.
- ⁴ ZML. Nagykanizsa v. polgm. ir. 2918/1946. vö. Zala vármegye főispánjának (Főisp.) ir. 777/1945.
- ⁵ ZML. Nagykanizsa v. polgm. ir. 565/1946. vö. Zala vármegye alispánjának (Alisp.) ir. 2019/1946.
- ⁶ ZML. Nagykanizsa v. polgm. ir. 2558/1947.
- ⁷ ZML. Főisp. ir. 1945. szám nélkül (sz. n.)
- ⁸ A korabeli feljegyzések általában 2500-ra teszik az elpusztultak számát, (ZML. Nagykanizsa v. közgyűlésének [kgy.] jegyzőkönyve [jkv.] 1945. július 8.) Nem világos azonban, hogy ebben a vidékiek is benne foglaltatnak-e vagy sem. Vö. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez (Iratok a Zala Megyei Levéltárból). Összeáll. Kapiller Imre, Németh László. Bp., 1994. 70. p.
- ⁹ Egy 1947-es kimutatás 28.932 lakost tüntet fel, (ZML. Nagykanizsa v. polgm. ir. 3522/1947.) míg az 1949-es népszámlálás 28.460 főt ír, márpedig ilyen rövid idő alatt ekkora népességnövekedés nem létezik.
- ¹⁰ Zalai Hírlap, 1975. március 27. Hackler Jánossal, a Nagykanizsai Nemzeti Bizottság későbbi elnökével készült interjú.
- ¹¹ Jakabfi Rudolf: A Nagykanizsai Nemzeti Bizottság tevékenysége, megalakulásától az őszi választásokig. In: Zalai Gyűjtemény 2. (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1974. 175–206. p. vö. Balogh Miklós: A nemzeti bizottságok megalakulásának körülményei Zala megyében. In: MSZMP Zala Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága Évkönyv 1984. (Szerk. Jakabfi Rudolf, Zalaegerszeg, 1984.
- ¹² ZML. Nagykanizsai Nemzeti Bizottság (N. B.) jkv. 1945. április 5. (1/1945.)
- ¹³ Zala című lap, 1945. április 10.
- ¹⁴ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. április 8. (2/1945.)
- ¹⁵ Zala, 1945. április 10.; Degré Alajos: A közigazgatás megindulása Zala megyében a felszabadulás után. In: Levéltári Közlemények 1960. 1. 17. p.
- ¹⁶ Horváth Ferenc: A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861–1973. Zalaegerszeg, 1978. 101. p.
- ¹⁷ Zala, 1945. április 11., ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 18. (10/1945.)
- ¹⁸ Papp Simon: Életem. (Sajtó alá rendezte: Srágli Lajos, Tóth János) Zalaegerszeg, 1996. 157. p.
- ¹⁹ Bencze Géza: Zala megye iparának története a felszabadulás után (1945–1975). In: Műszaki-közgazdasági cikkek, tanulmányok '80. Zalaegerszeg, 1980. 14. p.
- ²⁰ Dr. Baron Pál – korábban nagykanizsai ügyvéd volt – az SZDP megbízólevelével érkezett a városa, abból a célból, hogy megszervezze, illetve megerősítse az SZDP kanizsai szervezetét. (Jakabfi i. m. 177. p.)
- ²¹ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. április 16. (4/1945.) A szervezetek működéséhez – zalai adatokkal – lásd: Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–49. In: Történelmi Szemle 1985. 1. 118–140. p.
- ²² ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. április 18. (5/1945.) Az igazoló bizottságok elnökeit a két nappal későbbi ülésen nevezték ki.
- ²³ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 12. (8/1945.) Erre a lépésre elsősorban azért volt szükség, mert a Nemzeti Parasztpárt április 23-án kelt, a Nemzeti Bizottságnak küldött átiratában bejelentette megalakulását, igényt tartva valamennyi új szervben a neki törvényesen járó posztokra. (ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 4. (7/1945.) Jellemző a Nemzeti Parasztpárt helyi politikai szereplésére az a körülmény, hogy egyik vezetője, Dene István – egy április 9-én kelt dokumentum szerint – az MKP nagykanizsai vezetőségében tevékenykedett, mint az agitációs és propaganda ügyek felelőse. (ZML. Nagykanizsai N. B. 1945. évi iktatlan ir.)
- ²⁴ Zala, 1945. május 18.
- ²⁵ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 18. (10/1945.)
- ²⁶ Mikó Zsuzsa: Adatok Zala megye közigazgatás és politikatörténetéhez 1945. In: Zalai Gyűjtemény 37. (Szerk. Káli Csaba, Mikó Zsuzsa) Zalaegerszeg, 1995. 10. p.
- ²⁷ ZML. Főisp. ir. 737/1945.
- ²⁸ ZML. Zalaegerszegi Igazoló Bizottság vegyes ir., levelezés.
- ²⁹ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. április 18. (5/1945.)
- ³⁰ Zala, 1945. május 1.

- ³¹ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 12. (8/1945.)
- ³² Zala, 1945. május 20.
- ³³ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 18. (10/1945.)
- ³⁴ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 25. (11/1945.) Együttal ezen az ülésen kooptálták a kisgazdapárti képviselőket a Nemzeti Bizottságba.
- ³⁵ ZML. Nagykanizsai Népbíróság ir. 1/1945. A népbíróság további működéséhez lásd a 21. jegyzetben idézett művet, valamint a Zalai Világosság című lap 1947. augusztus 3-i számát. (Ebben a cikkben a népbíróság megalakulásának dátumaként 1945. május 25. szerepel.)
- ³⁶ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. április 18. (5/1945.)
- ³⁷ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 4. (7/1945.)
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ ZML. Főisp. ir. 308/1945.
- ⁴⁰ ZML. Főisp. ir. 438/1945. A megye déli részén 92 község tartozott a hatáskörébe. Vö: Hámori Zoltán visszaemlékezése. (ZML. MSZMP Arch. 77. fond)
- ⁴¹ Zala, 1945. április 17.
- ⁴² Béli József: Az 1945-ös földreform végrehajtása Zala megyében. Zalai Gyűjtemény 4. (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1977. 42. p.
- ⁴³ ZML. Főisp. ir. 822/1945. vö. Zala vármegyei (vm.) Gazdasági Felügyelőség (Gazd. Fel.) ir. 471 /1945.
- ⁴⁴ ZML. Alisp. ir. 6310/1945.
- ⁴⁵ Béli i. m. 140. p.
- ⁴⁶ ZML. Főisp. ir. 822/1945. vö. Zala vm. Gazd. Fel. ir. 1097/1945. A kiosztott földterületek nagyságára vonatkozó adatok néha ellentmondanak egymásnak.
- ⁴⁷ Béli i. m. 164–165. p.
- ⁴⁸ ZML. Nagykanizsai N. B. jkv. 1945. május 4. (7/1945.)
- ⁴⁹ Zala, 1945. június 13. A tervezett változtatások később – kormányzati szinten – lekértültek a napirendről, de 1947 elején a városvezetők ismét megpróbálták kijárni a magasabb közigazgatási státuszt, ezúttal a törvényhatósági jog megszerzésével próbálkozva, de kísérletük hasonlóan a korábbiakhoz nem vezetett eredményre. (Zala, 1947. április 1.)
- ⁵⁰ ZML. Főisp. ir. 32/1945.
- ⁵¹ Zala, 1945. július 1.
- ⁵² Uo.; vö. Uj Zala, 1945. július 3.
- ⁵³ ZML. Főisp. ir. 830/1945. Nagykanizsa v. jelentése. Ez a kimutatás a 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemek sorában 8-at, míg az 5–20 fős kategóriában 13 „gyárszerű üzemet” tüntet fel.
- ⁵⁴ ZML. Főisp. ir. 720/1945.
- ⁵⁵ Zala, 1945. június 26.
- ⁵⁶ ZML. Nagykanizsa v. kgy. jkv. 1945. július 8.
- ⁵⁷ Zala, 1945. április 12. vö. Kotnyek István: Az 1944–45-ös tanév Zala megyében. Zalaegerszeg, 1986. 33. p.
- ⁵⁸ Zala, 1945. június 15.
- ⁵⁹ Uo., 1945. június 3.
- ⁶⁰ Uo., 1945. augusztus 4. és 12.
- ⁶¹ Uo., 1945. április 26.
- ⁶² Uo., 1945. május 4.
- ⁶³ ZML. Nagykanizsa v. polgm. ir. 15082/1945.
- ⁶⁴ Zala, 1945. július 15. Az Erzsébet teret ekkor keresztelték át Szabadság térre.
- ⁶⁵ Uo., 1945. október 14.
- ⁶⁶ Uo., 1945. október 20.
- ⁶⁷ Uo., 1945. október 24.
- ⁶⁸ ZML. 5283. sz. letét.
- ⁶⁹ Zala, 1945. november 1.
- ⁷⁰ ZML. 5283. sz. letét, vö. Zala, 1945. november 6. A különböző források kismértékben eltérő adatokat közölnek.
- ⁷¹ Zala, 1945. november 7.

